

AD - Hoop: TS Oct 6441

Een 'half leven lang leren' in initieel onderwijs en volwasseneneducatie; determinanten van de onderwijs- positie op 35-jarige leeftijd*

E. van Eck en J. Dronkers

Samenvatting

Aan het eind van het initiële onderwijs hangt het bereikte niveau samen met sociaal-economische positie en sekse. In dit artikel wordt met behulp van gegevens van het Enschede-cohort onderzocht of deelname aan volwasseneneducatie die ongelijkheid versterkt of juist vermindert. Daarbij kijken we zowel naar onderwijsniveau als naar aard en richting van het gevolgde onderwijs. Dat de volwasseneneducatie de ongelijkheid in het bereikte niveau in het initiële onderwijs niet compenseert, komt omdat niet alle volwassenen deelnemen en omdat aard en omvang van deelname aan volwasseneneducatie weer samenhangen met kenmerken als sociaal-economische positie en sekse. Wel blijkt de volwasseneneducatie voor de deelnemers een belangrijke bijdrage te leveren aan hun verdere kwalificering. Diegenen die in het initiële onderwijs nog geen beroepskwalificerende opleiding hadden gevolgd, verwerven door deelname alsnog een beroepskwalificatie en realiseren een niveaustijging. Bij diegenen die het initiële onderwijs al met een beroepskwalificatie afsloten, leidt deelname niet tot een niveaustijging, maar vooral tot een verbreding van kwalificaties door deelname aan opleidingen en cursussen in andere onderwijssectoren.

1 Inleiding en theoretisch kader

Onderzoek naar determinanten van de ongelijke verdeling van de 'opbrengsten' van het

* Dit onderzoek is mede mogelijk gemaakt door subsidies van het voormalig Instituut voor Onderzoek van het Onderwijs (SVO), het SKF (Stichting Kohnstamm Fonds) en de Emancipatiecommissie van de Universiteit van Amsterdam.

onderwijs heeft zichtbaar gemaakt dat aan het eind van het initiële onderwijs sprake is van horizontale en verticale ongelijkheid en dat die samenhangt met milieu en sekse.¹

Schoolloopbanen verlopen milieuspecifiek: leerlingen uit lagere milieus lopen meer vertraging op, worden vaker naar het speciaal onderwijs verwezen, krijgen lagere doorstroomadviezen bij de overgang basisonderwijs-voortgezet onderwijs en behalen ten slotte een lager eindniveau. Het verschillend verloop van de schoolloopbanen van leerlingen uit verschillende sociaal-economische milieus leidt met name tot verticale ongelijkheid in de behaalde onderwijsposities.

Schoolloopbanen verlopen ook seksespecifiek; meisjes leveren slechtere prestaties in exacte vakken, en kiezen minder exacte opleidingen, pakketten en richtingen met als resultaat dat zij een minder goede arbeidsmarktpositie verwerven. Hoewel verschillende richtingen en verschillende examenpakketten binnen een onderwijstype formeel tot hetzelfde onderwijsniveau leiden, bieden ze vaak niet evenveel kansen in de verdere loopbaan; dit wordt aangeduid met de term horizontale ongelijkheid. Deze horizontale ongelijkheid blijkt op de arbeidsmarkt te leiden tot ongelijke kansen op werk en inkomen.

Een van de overwegingen die aan de uitbreiding van de volwasseneneducatie in de jaren zeventig ten grondslag heeft gelegen, was dat de volwasseneneducatie een corrigerende functie zou kunnen vervullen ten opzichte van de in het initiële onderwijs ontstane ongelijkheid. Aanvankelijk stond daarbij een rechtvaardigheidsmotief centraal; volwasseneneducatie had tot doel volwassenen die in hun jeugd onvoldoende onderwijs hadden gevolgd, een 'tweede kans' te bieden. In termen van het bovenstaande diende volwasseneneducatie m.n. de verti-

cale ongelijkheid die was ontstaan aan het eind van het initiële onderwijs te corrigeren. Vanaf de tweede helft van de jaren tachtig heeft de volwasseneneducatie in sterkere mate ook een correctiefunctie gekregen ten aanzien van horizontale ongelijkheid. De macro-economische functie is steeds belangrijker geworden; volwasseneneducatie wordt in toenemende mate ingezet als instrument ten behoeve van het verbeteren van de afstemming van aangeboden kwalificaties op gevraagde kwalificaties op de arbeidsmarkt (Bronneman-Helmers, 1988; Dougherty, 1992). De volwasseneneducatie dient niet alleen onvoldoende kwalificaties aan te vullen maar ook onderwijskeuzen die op de arbeidsmarkt ongunstig blijken te zijn, te corrigeren. De volwasseneneducatie zou dus ook een correctiefunctie moeten vervullen in relatie tot de horizontale ongelijkheid.

Ook de recente beleidsontwikkelingen op het terrein van 'levenslang leren' illustreren het belang dat wordt gehecht aan blijven leren na het initiële onderwijs; verwezen wordt naar de snelle ontwikkelingen op politiek, economisch en maatschappelijk terrein. Door de snelle technologische innovaties hebben specifieke vakkennis en vaardigheden een kortere geldigheidsduur gekregen. De tijden van 'leren voor het leven' lijken voorbij; verondersteld wordt dat mensen gedurende hun werkzame leven steeds vaker verschillende functies zullen vervullen en loopbaankeuzen moeten maken. De term 'employability' heeft zijn intrede gedaan; volwassenen moeten beschikken over actuele kennis en vaardigheden, breed inzetbaar en flexibel zijn en bereid tot verdere zelfontwikkeling (Peetsma & Volman, 1997). Het zal duidelijk zijn dat deze ontwikkelingen het belang van de volwasseneneducatie binnen het educatieve systeem nog groter maken.

Net als in het initiële onderwijs blijkt de onderwijsdeelname in de volwasseneneducatie, zowel wat betreft omvang van de deelname als de aard van de gevolgde cursussen, samen te hangen met achtergrond- en persoonskenmerken van de deelnemers, zoals sociaal-economische positie, sekse, behaald onderwijsniveau en beroepspositie (Houtkoop & Van der Kamp 1992, Diederik, 1991). Naarmate men meer geschoold is en positiever ervaringen heeft opgedaan in het onderwijs, wordt meer deelgenomen aan volwasseneneducatie (Jarvis,

1985, De Vries, 1981; Boshier & Collins, 1983; Houtkoop en Oosterbeek, 1997). Mensen in groeifuncties nemen vaker deel aan volwasseneneducatie dan mensen in banen met weinig carrièreperspectief, en mensen zonder werk zijn minder georiënteerd op leren dan mensen met een baan (Bolhuis, Houtkoop & Van der Kamp, 1988; Tuijnman 1992). Hoewel vrouwen aanvankelijk minder deelnamen dan mannen, is inmiddels sprake van ongeveer gelijke percentages; wel blijken vrouwen andere opleidingen en cursussen te kiezen. Mannen volgen vaker beroepsgerichte cursussen, vrouwen vaker hobbycursussen (Ten Dam, Van Eck & Volman, 1992; Houtkoop & Oosterbeek, 1997). Er is sprake van sekseverschillen in de redenen voor deelname aan volwasseneneducatie, de zogenoemde leeroriëntaties: vrouwen noemen vaker intrinsieke leeroriëntaties, mannen nemen vaak deel vanuit een extrinsieke oriëntatie, gericht op het behalen van diploma's en het verbeteren van de arbeidsmarktpositie (Doets, 1988). Deze tweedeling wordt door Van Eck en Houtkoop (1988) nader genuanceerd; vrouwen met baan lijken wat leeroriëntatie betreft meer op mannen (met baan) dan op vrouwen zonder baan. Ook vonden ze dat vrouwen gedurende deelname aan volwasseneneducatie een sterkere extrinsieke oriëntatie ontwikkelen die tot uiting komt in de vakken- en richtingkeuze. Felix (1986) concludeert dat het volwassenenonderwijs de ongelijke opbrengsten van het initiële onderwijs in een aantal gevallen eerder lijkt te versterken dan te corrigeren; met name de hogere milieus blijken hun voorsprong te vergroten. Voor vrouwen vervult in het volwassenenonderwijs de mavo wél een correctiefunctie; dit wordt vooral veroorzaakt door het grote aantal vrouwen dat ten tijde van zijn onderzoek de dagmavo voor volwassenen bezochten. Ook Tuijnman (1992) en Dougherty (1992) constateren dat de volwasseneneducatie ongelijkheidversterkend werkt.

Op basis van het hier besproken onderzoek naar (determinanten van) verschillen in loopbanen in de volwasseneneducatie zou kunnen worden geconcludeerd dat deelname aan volwasseneneducatie de sociale verschillen in bereikt onderwijsniveau aan het eind van het initiële onderwijs versterkt. In dit onderzoek is

alleen het niveau van de behaalde onderwijsposities als afhankelijke variabele gehanteerd. Dat is echter een te beperkte opvatting van opbrengsten van een schoolloopbaan, waarvoor men mogelijke corrigerende effecten van volwasseneneducatie over het hoofd kan zien. Daarom hebben wij in dit onderzoek de behaalde onderwijspositie op drie manieren gekarakteriseerd; naast het gebruikelijke *niveau* van de behaalde onderwijsposities zijn ook *aard en richting* van de gevolgde opleidingen in de analyses betrokken.

In dit artikel staat de vraag centraal of de volwasseneneducatie² inderdaad een corrigerende functie vervult ten opzichte van de onderwijspositie behaald aan het eind van het initiële onderwijs. We splitsen deze vraag in drie deelvragen:

In hoeverre hangt de deelname aan de volwasseneneducatie samen met ouderlijk milieu, sekse, jeugdige intelligentie en bereikt niveau in het initiële onderwijs?

Verandert deelname aan volwasseneneducatie de ongelijkheid in bereikte onderwijsposities zoals die aan het eind van het initiële onderwijs bestaat?

Is het antwoord op de vorige deelvraag anders als men rekening houdt met aard en richting van de gevolgde opleidingen in het initiële onderwijs en de volwasseneneducatie?

2 Het Enschede-cohort

Voor onderzoek naar de correctiefunctie van volwasseneneducatie is het wenselijk te beschikken over een onderzoekspopulatie die minimaal 35 jaar oud is. Uit onderzoek blijkt immers dat in de leeftijdscategorie tot 35 jaar het meest intensief wordt deelgenomen aan de volwasseneneducatie, zeker aan opleidingen en cursussen die zijn gericht op correctie en verbetering van het arbeidsmarktperspectief (Bolhuis, Houtkoop & Van der Kamp, 1988). Verder is het van belang te beschikken over gegevens betreffende de loopbanen in het initiële onderwijs en over relevante achtergrondgegevens. Het databestand over het Enschede-cohort voldoet aan al deze criteria en is dan ook bij uitstek geschikt voor dit onderzoek.

In de jaren '60 vond in de regio Twente een aantal projecten plaats die tot doel hadden de

kansen op een gunstige loopbaan van leerlingen uit lagere milieus te bevorderen (IJzerman, 1959; Van Heek, 1968). Omdat geconstateerd werd dat al bij de overgang basisonderwijsvoortgezet onderwijs milieuspecifieke selectie plaatsvond, heeft men zich geconcentreerd op het lager onderwijs en daar enkele onderwijsvernieuingsprojecten gestart (voor een beschrijving zie bijvoorbeeld Van Calcar, 1964). Deze projecten zijn intensief geregistreerd en geëvalueerd (Van Calcar, 1967; Van Heek, 1968). Zo werden gegevens verzameld over jeugdige intelligentie, sociaal-economische status van het gezin van herkomst, leerprestaties, gedragsbeoordeling door de leerkracht alsmede sociometrische gegevens.

In aanvulling op gegevens over de lagere schoolperiode zijn door Bros (1994) data verzameld over de loopbanen vanaf de lagere school, zowel in het onderwijs als op de arbeidsmarkt. In 1992 heeft zij de 'leerlingen' uit dit cohort opnieuw benaderd, met als doel hun loopbanen in het onderwijs vanaf de lagere school en op de arbeidsmarkt nader in kaart te brengen. Daartoe is een vragenlijst ontwikkeld, gebaseerd op onderzoek naar het Van-jaar-tot-jaar- en het Noordbrabant-cohort en het levenslooponderzoek van het Max Planck Instituut in Berlijn. Deze vragenlijst is toegestuurd aan de 2324 leerlingen uit het oorspronkelijke cohort (van 2904 leerlingen) van wie het huidige adres in Enschede, in de regio Twente, in Nederland of daarbuiten kon worden opgespoord. Van de 2324 benaderde leerlingen hebben 1123 de vragenlijst ingevuld geretourneerd. Bros (1994) voerde een analyse uit op gegevens van de leerlingen waarvan het adres niet achterhaald kon worden en van de leerlingen die de enquête niet bruikbaar terugzonden, door hun kenmerken te vergelijken met die van de teruggevonden en responderende leerlingen. Uit deze analyse bleek dat de non-respons alleen in de laagste intelligentiegroep³ significant groter is dan in de hogere intelligentiegroepen. Ten aanzien van de andere beschikbare kenmerken kan de responsgroep representatief worden geacht voor de oorspronkelijke leerlingen uit Enschede. Op het basisbestand is reeds een aantal analyses verricht (Bros en Dronkers, 1994; Dronkers en Bros, 1995; Moerkamp, 1996). Uit deze analyses blijkt dat de resultaten met het Enschede-cohort een sterke overeenkomst heb-

ben met resultaten uit andere studies, die representatief geacht worden voor de Nederlandse samenleving. Dat de resultaten overeenkomen met nationale resultaten vloeit voort uit het feit dat ook leerlingen uit het oorspronkelijke cohort die Enschede of de regio Twente verlaten hadden, zijn opgespoord en uit het gegeven dat binnen de grenzen van de gemeente Enschede (zowel industrie en dienstverlening als landbouw) sprake was van een grote sociaal-economische diversiteit van de bevolking.

Onze analyses op het Enschede-cohort hebben betrekking op de volgende variabelen:

Sociaal-economische status gezin van herkomst

De operationalisatie van deze variabele is gebaseerd op het beroep van de vader (volgens de beroepenindeling van Van Heek, 1968), zoals die in 1964 gemeten is. Om verwarring met de sociaal-economische positie van de deelnemers zelf te voorkomen wordt deze variabele in de tekst aangeduid als 'ouderlijk milieu'. Ten behoeve van de regressie-analyses is deze schaal getransformeerd tot een ordinale 6-puntsschaal lopend van 1=ongeschoolde arbeid tot 6=academische beroepen (Bros & Dronkers, 1994).

Jeugdige Intelligentie

Het gaat hier om een intelligentiemeting in de eerste klas van het lager onderwijs, gebaseerd op de Primary Mental Ability 5-7 test van Thurstone en Thurstone (1954).

Onderwijspositie behaald in het initiële onderwijs

Voor 'onderwijspositie initieel onderwijs' is het hoogste door de respondent in het initiële onderwijs behaalde diploma als uitgangspunt gehanteerd. Voor het coderen van niveau en richting wordt gebruik gemaakt van de SOI-codering versie 1993 (CBS, 1993). De *niveau*-indeling loopt van 1 t/m 6 waarbij: 1=onderwijs aan kleuters, 2=lager onderwijs, 3=voortgezet onderwijs lagere trap, 4=voortgezet onderwijs hogere trap, 5=hoger onderwijs (hbo en wo-kandidaatsexamen), 6=wetenschappelijk onderwijs, hbo-tweede fase.

De *richting* van het gevolgde onderwijs is gecodeerd in een 3-puntsschaal lopend van studies van traditioneel-mannelijke richting tot traditioneel-vrouwelijke richting. De opleidingen zijn als volgt gecodeerd: 1= agrarisch,

technisch, transport, openbare orde; 2= onderwijs, medisch, economisch-administratief, kunst; 3= talen, sociaal-cultureel, verzorgend. Ook maken wij een onderscheid tussen opleidingen met een beroepskwalificerend karakter en algemeen vormende opleidingen (*aard*). Tot de eerste categorie (BO) worden gerekend: lbo, mbo, hbo en wo, tot de AVO-opleidingen: (alleen) lager onderwijs, mavo, havo en vwo.

Deelname aan volwasseneneducatie

Deelname aan de volwasseneneducatie wordt geoperationaliseerd in termen van al dan niet deelnemen en van het aantal gevolgde cursussen of opleidingen. Ook zijn de gevolgde cursussen (maximaal 7, en dan de belangrijkste) naar richting en niveau gecodeerd.

Onderwijspositie behaald in de volwasseneneducatie

Het niveau (hoogst gevolgde opleiding) is gecodeerd conform het niveau behaald in het initiële onderwijs. Voor de variabele richting zijn de gevolgde opleidingen afzonderlijk gecodeerd. Omdat veelal meer dan één opleiding gevolgd is en in meer dan één richting, is de uiteindelijke onderwijspositie in het kader van deze analyses niet geoperationaliseerd in termen van één richting.

Onderwijspositie 1993/totaal

Het gaat bij deze variabele dus om het bereikte onderwijsniveau, inclusief deelname aan volwasseneneducatie. Deze variabele is geconstrueerd op basis van de hoogste onderwijspositie aan het eind van het initiële onderwijs en/of die behaald is in de volwasseneneducatie tot het moment van de bevraging.

Niveaucorrectie

Verskil tussen niveau behaald in het initiële onderwijs en de onderwijspositie in 1993.

Richtingcorrectie

Voor elk van de gevolgde opleidingen in de volwasseneneducatie is nagegaan of deze in een andere richting is dan de laatste opleiding gevolgd in het initiële onderwijs.

3 De onderwijspositie aan het eind van het initiële onderwijs

Om de vraag naar de effecten van volwasseneneducatie op de onderwijsposities te kunnen beantwoorden, brengen wij in de eerste plaats

de ongelijkheid aan het eind van het initiële onderwijs en de samenhang met ouderlijk milieu en sekse in kaart. De leerlingen van het cohort zaten in 1964 in de eerste klas van de lagere school; dat houdt in dat de meesten van hen het initiële onderwijs afronden tussen 1974 en 1984.

Eerst zijn we met behulp van meerdere respectievelijk logistische regressie-analyses nagegaan wat de effecten zijn van jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse op de in het initiële onderwijs behaalde onderwijspositie. Multiple regressie-analyse hebben wij steeds toegepast als de afhankelijke variabele een interval of ordinaal niveau heeft (bijvoorbeeld eindniveau initieel of volwasseneneducatie). Logistische regressie hebben wij toegepast wanneer de afhankelijke variabele dichotoom is (bijvoorbeeld deelname volwasseneneducatie). De parameters van de onafhankelijke variabelen zijn hier omgerekend in kansverhoudingen, zogenoemde odds ratio's: deze drukken de kans uit dat een bepaalde verandering in de dichotome afhankelijke variabele zal optreden als de onafhankelijke variabelen veranderen. Een ratio boven de 1.00 is vergelijkbaar met een positief effect in een multiple regressie-analyse, een ratio onder de 1.00 met een negatief effect.

De drie achtergrondkenmerken hebben een significant effect op het onderwijsniveau aan het eind van het initiële onderwijs (tabel 1, kolom 1). Hoe hoger de jeugdige intelligentie en hoe hoger het ouderlijk milieu, hoe hoger de bereikte onderwijspositie. Vrouwen scoren lager dan mannen op behaald onderwijsniveau. De aard van de gevolgde opleiding in het initiële onderwijs (tabel 1, kolom 2) hangt samen met sekse (vrouwen kiezen vaker AVO-oplei-

dingen, mannen vaker een beroepsvoorbereidende opleiding als afsluiting van het initiële onderwijs) en met jeugdige intelligentie (naarmate de jeugdige intelligentie hoger is, wordt vaker een beroepsvoorbereidende opleiding gekozen). Daarbij dient bedacht te worden dat de beroepsvoorbereidende opleidingen gemiddeld ook een hoger niveau betreffen dan de AVO-opleidingen. Op de richting van de onderwijspositie (tabel 1, kolom 3) heeft alleen sekse een significant effect. Dit is in de verwachte richting; vrouwen kiezen vaker traditioneel vrouwelijke richtingen, mannen traditioneel mannelijke.

Hieruit concluderen wij dat ook in het Enschede-cohort de onderwijspositie van het cohort aan het eind van het initiële onderwijs samenhangt met sekse en ouderlijk milieu. Jongens behalen gemiddeld een hoger niveau dan meisjes en er is sprake van niveauverschillen samenhangend met ouderlijk milieu. Wat betreft de in het initiële onderwijs gevolgde richtingen zien we verschillen op basis van sekse. Ten slotte kunnen we vaststellen dat lang niet alle respondenten het initiële onderwijs verlaten met een diploma van een beroeps-kwalificerende opleiding. Ook hier is er een samenhang met sekse. Aan het eind van het initiële onderwijs is bij dit cohort dus sprake van ongelijke onderwijsopbrengsten in termen van niveau, aard en richting.

4 Deelname aan volwasseneneducatie

In de volgende paragrafen bespreken we in hoeverre bij het Enschede-cohort sprake is van ongelijke deelname aan de volwasseneneduca-

Tabel 1

Effecten van jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse op de onderwijspositie aan het eind van het initiële onderwijs

Afhankelijke variabele	Eindniveau initieel N=1123 beta's	Aard initieel N=983 odds-ratio's	Richting initieel N=678 beta's
Onafhankelijke variabelen			
Jeugdige intelligentie	.34**	1.03**	.01
Ouderlijk milieu	.25**	1.07	.02
Sekse	-.15**	.53**	.60**
R-kwadraat adjusted	.23	nvt	.37

Legenda: ** $p < .01$; * $p < .05$.

Tabel 2

Effecten van jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse en de indicatoren van de onderwijspositie aan het eind van het initiële onderwijs op het al dan niet deelnemen aan volwasseneneducatie

Afhankelijke variabele	Deelname aan volwasseneneducatie			
	Odds ratio's N=983	Odds ratio's N=983	Odds ratio's N=983	Odds ratio's N=589 ¹
Jeugdige intelligentie	1.02**	1.03**	1.03**	1.01
Ouderlijk milieu	1.04	1.04	1.04	.91
Sekse	.54**	.53**	.52**	.83
Eindniveau initieel	nvt	.96	nvt	nvt
Aard eind initieel	nvt	nvt	.76*	nvt
Richting eind initieel	nvt	nvt	nvt	.63**

¹ Deze analyse is alleen van toepassing op diegenen die het initiële onderwijs hadden afgerond met een beroepsopleiding.

Legenda: ** $p < .01$; * $p = < .05$.

tie en waar deze mee samenhangt. Daarbij besteden wij afzonderlijk aandacht aan niveau, aard en richting van het gevolgde onderwijs. Eerst zijn we weer met behulp van logistische regressie-analyses nagegaan in hoeverre jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu, sekse en de drie indicatoren van de onderwijspositie aan het eind van het initiële onderwijs effect hebben op het al dan niet deelnemen aan volwasseneneducatie. Vervolgens gaan we nader in op de aard van de gevonden samenhangen op basis van tabelanalyses.

Jeugdige intelligentie en sekse hebben een effect op deelname aan de volwasseneneducatie: naarmate de jeugdige intelligentie hoger is, wordt vaker deelgenomen, en vrouwen nemen minder deel dan mannen. Deze effecten blijven wanneer we niveau en aard van de onderwijspositie aan het eind van het initiële onderwijs in de analyses opnemen. De aard van de onderwijspositie heeft een effect op al dan niet deelnemen; deelnemers met alleen een algemeen vormende opleiding nemen wat vaker deel dan deelnemers die al een beroepskwalificerende opleiding hebben gevolgd in het initiële onderwijs. Ook de richting van de beroepskwalificerende opleiding die men in het initiële onderwijs had gevolgd, heeft een effect op deelname. Tegelijkertijd verdwijnt dan het significante effect van jeugdige intelligentie en van sekse op deelname aan de volwasseneneducatie. Vanuit een traditioneel mannelijke opleiding neemt men vaker deel aan volwasseneneducatie dan vanuit een traditioneel vrouwelijke. Dit verschil in opleidingsrichtingen biedt een ver-

klaring voor de verschillende deelname van mannen en vrouwen aan de volwasseneneducatie. Ook trekt de volwasseneneducatie vooral de wat intelligentere leerlingen uit die traditionele mannelijke opleidingen.

Uit de tabelanalyses komt naar voren dat van het cohort ongeveer 60% één of meer opleidingen in de volwasseneneducatie voltooide. Mannen nemen vaker deel dan vrouwen (66% versus 53%) en volgen gemiddeld meer cursussen (2.3 versus 1.9). Ook zijn er verschillen in deelname binnen de verschillende ouderlijke milieus; relatief veel deelnemers aan de volwasseneneducatie zien we bij kinderen van uitvoerende hoofdarbeiders en zelfstandigen/middenstanders, relatief weinig bij kinderen van vaders met academische en vrije beroepen. Verder blijken kinderen van middenstanders niet alleen verhoudingsgewijs veel deel te nemen aan volwasseneneducatie maar daar ook relatief veel cursussen te volgen. Wanneer we deze resultaten uitsplitsen naar sekse, blijken het vooral de zonen van kleine zelfstandigen te zijn die verhoudingsgewijs veel cursussen volgen.

Naarmate men meer geschoold is, wordt vaker deelgenomen aan volwasseneneducatie, zo blijkt uit onderzoek (Jarvis, 1985, De Vries, 1981; Boshier & Collins, 1983; Bolhuis, Houtkoop & Van der Kamp, 1988). Ook in ons onderzoek (tabel 3) blijkt dat het al dan niet deelnemen aan de volwasseneneducatie samenhangt met het niveau dat men heeft behaald in het initiële onderwijs. Tussen niveau

Tabel 3

Percentage deelnemers per niveau behaald in het initiële onderwijs (totale groep, AVO-groep en BO-groep) per sekse

Niveau initieel onderwijs	mannen N=556			vrouwen N=564		
	AVO	BO	tot.	AVO	BO	tot.
≤ 2	48.1	-	48.1	31.4	-	31.4
3	86.7	65.1	71.5	66.7	38.4	52.1
4	83.9	79.4	80.7	81.0	65.6	70.7
5	-	60.0	60.0	-	52.8	52.8
6	-	40.7	40.7	-	36.8	36.8
Totaal	68.9	65.4	66.5	54.2	53.0	53.5

van het initiële onderwijs en deelname aan volwasseneneducatie vinden we echter een kromlijng verband; laag- en hoogopgeleiden nemen verhoudingsgewijs wat minder deel, opgeleiden op secundair niveau relatief meer⁴. Wanneer we de gegevens uitsplitsen naar *aard* van de opleiding die is behaald in het initiële onderwijs, beroepskwalificerend of algemeen vormend, zien we twee verschillende patronen. In de groep met een beroepskwalificerende opleiding zien we het hiervoor beschreven kromlijng verband. Bij diegenen die alleen een algemeen vormende opleiding hadden gevolgd, zien we het deelnamepatroon dat ook in eerder onderzoek werd gevonden; het percentage deelnemers aan de volwasseneneducatie neemt toe naarmate hun vooropleiding hoger is. Ruim 80% van diegenen die in het initiële onderwijs havo of vwo hadden gedaan, is doorgedaan in de volwasseneneducatie, tegenover 74% van de mavo-gediplomeerden en 40% van diegenen die na de lagere school geen diploma's meer hadden behaald in het initiële onderwijs.

Het percentage deelnemers aan de volwasseneneducatie hangt in beperkte mate samen met de *aard* van de opleiding (AVO dan wel BO) die men in het initiële onderwijs had gevolgd. Bij de mannen betreffen de deelnamepercentages van de AVO-gediplomeerden 69%, van de gediplomeerden uit beroepskwalificerende opleidingen nam 65% deel aan vormen van volwasseneneducatie. Bij de vrouwen zijn de deelnamepercentages 54% (AVO) respectievelijk 53% (BO).

Wel is sprake van een samenhang tussen deelname aan volwasseneneducatie en *richting* van de (beroepskwalificerende) opleiding die men in het initiële onderwijs had gevolgd. Relatief veel deelnemers aan volwassenenedu-

catie zien we bij diegenen die in het initiële onderwijs een opleiding tot onderwijsgevende of een opleiding in de techniek hebben gevolgd, relatief weinig bij diegenen met een sociaal-culturele opleiding of een opleiding in de verzorging. Dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen. Deze deelnameverschillen hebben wellicht te maken met verschillen in loopbaanperspectieven in de arbeidsmarktsectoren die met deze onderwijssectoren corresponderen.

5 Effecten van deelname aan de volwasseneneducatie op de uiteindelijke onderwijspositie

In de vorige paragraaf zagen we dat de deelname aan de volwasseneneducatie ongelijk was verdeeld; mannen nemen vaker deel dan vrouwen en er zijn verschillen tussen de verschillende ouderlijke milieus. Tabel 4 laat zien dat deze ongelijke deelname aan volwasseneneducatie significante gevolgen heeft voor de kracht van de effecten van ouderlijk milieu, intelligentie en sekse op het uiteindelijk behaald onderwijsniveau. Als wij de parameters van de kolommen 1 en 2 uit tabel 4 met elkaar vergelijken zien wij dat deze in sterkte zijn toegenomen als we bij de bepaling van het eindniveau ook rekening houden met de gevolgde volwasseneneducatie. Ook in de derde kolom van tabel 4 zien wij dat jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse nog steeds significante effecten op het uiteindelijk bereikte onderwijsniveau hebben, ook als wij rekening houden met het bereikte onderwijsniveau in het

Tabel 4

Effecten van jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse op het niveau aan het eind van het initiële onderwijs en aan het eind van de volwasseneneducatie

Onafhankelijke variabelen	Eindniveau initieel	Eindniveau totaal	Eindniveau totaal	Eindniveau totaal
Jeugdige intelligentie	.34**	.36**	.08**	.05**
Ouderlijk milieu	.25**	.25**	.05*	.04**
Sekse	-.15**	-.16**	-.05**	-.01
Eindniveau initieel	nvt	nvt	.79**	.79**
Deelname volwasseneneducatie	nvt	nvt	nvt	.25**
R-kwadraat adjusted	.23	.26	.73	.79

Legenda: ** $p < .01$; * $p < .05$.

initiële onderwijs. Mannen, personen met een gunstiger ouderlijk milieu en personen met een hogere jeugdige intelligentie halen dankzij de volwasseneneducatie een hoger eindniveau in het onderwijs. De laatste kolom van tabel 4 laat zien dat het al dan niet deelnemen aan volwasseneneducatie een belangrijke verklaring is van deze significante effecten van jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse. Als wij rekening houden met het al dan niet succesvol deelnemen aan volwasseneneducatie, wordt het effect van deze drie achtergrondkenmerken kleiner, maar die van jeugdige intelligentie en ouderlijk milieu blijven significant. Dit betekent dat de reeds eerder gebleken geringere deelname van vrouwen aan de volwasseneneducatie geheel verantwoordelijk is voor het niet vervullen van de correctiefunctie van de volwasseneneducatie voor vrouwen. Ten aanzien van personen met een lagere jeugdige intelligentie of uit een minder gunstig ouderlijk milieu is hun geringere deelname aan volwas-

seneneducatie maar gedeeltelijk een verklaring van het niet vervullen van de correctiefunctie door de volwasseneneducatie.

In de rest van deze paragraaf beperken wij ons tot de selecte groep van deelnemers aan volwasseneneducatie en gaan we na wat de volwasseneneducatie hen heeft opgeleverd. In hoeverre heeft deelname aan de volwasseneneducatie geleid tot niveauverhoging of richtingsverandering oftewel in hoeverre is sprake van verticale of horizontale correctie? In tabel 5 presenteren we deze analyses voor alle deelnemers tezamen en voor mannen en vrouwen afzonderlijk.

Tabel 5 laat zien dat bij deelnemers het hoogst behaalde niveau in de volwasseneneducatie niet samenhangt met jeugdige intelligentie en ouderlijk milieu, als wij rekening houden met het niveau behaald in het initiële onderwijs (vergelijk eerste en tweede kolom). Alleen het eindniveau in het initiële onderwijs heeft een

Tabel 5

De effecten van jeugdige intelligentie, ouderlijk milieu en sekse en van eerder behaalde onderwijspositie bij deelnemers aan volwasseneneducatie op de drie eindniveaus: initieel, volwasseneneducatie en totaal

Totaal: N=674 mannen: N=370 vrouwen: N=302	Eindniveau volwasseneneducatie			Eindniveau volwasseneneducatie			Eindniveau totaal			Eindniveau totaal		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
Jeugdige intelligentie	.11	.13	.12**	.01	.03	.02	.05	.08	.06*	.05	.06	.05**
Ouderlijk milieu	.14*	.13*	.14**	.08	.06	.07	.02	.08	.05	-.02	.03	.00
Sekse	nvt	nvt	-.07	nvt	nvt	-.03	nvt	nvt	.00	nvt	nvt	.02
Eindniveau initieel onderwijs	nvt	nvt	nvt	.36**	.36**	.36**	.72**	.61**	.67**	.53**	.36**	.46**
Eindniveau volwasseneneducatie	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	nvt	.52**	.70**	.61**
R-kwadraat adjusted	.03	.03	.03	.14	.14	.14	.54	.43	.50	.78	.85	.81

Legenda: ** $p < .01$; * $p < .05$.

positief effect op het hoogst behaalde niveau in de volwasseneneducatie. Op basis van deze bevindingen kunnen we vaststellen dat voor de *gehele* groep van deelnemers de volwasseneneducatie geen corrigerende functie vervult ten aanzien van het ongelijke niveau aan het eind van het initiële onderwijs: in dat geval zouden wij immers één of meer significante *negatieve* parameters van sekse, jeugdige intelligentie, of ouderlijk milieu gevonden moeten hebben. Het positieve effect van eindniveau volwasseneneducatie op het eindniveau totaal betekent dat de deelnemers aan de volwasseneneducatie veelal opleidingen volgen overeenkomstig het niveau dat ze behaald hadden in het initiële onderwijs. Deelname aan volwasseneneducatie versterkt zo slechts de verschillen bij het eind van het initiële onderwijs. Wanneer we controleren voor de effecten van de eindniveaus initieel en volwasseneneducatie op de uiteindelijk behaalde onderwijspositie zien we bij de totale groep nog steeds een significant effect van jeugdige intelligentie. De effecten van sekse en ouderlijk milieu zijn hier niet meer significant. De analyses voor mannen en vrouwen afzonderlijk laten zien dat bij vrouwen het effect van het niveau behaald in de volwasseneneducatie groter is dan bij de mannen. Bij nadere analyse zal blijken dat dit kan worden verklaard uit verschillen tussen mannen en vrouwen in aard van het gevolgde initiële onderwijs.

De deelnemers aan volwasseneneducatie zijn op basis van de aard van het gevolgde initiële onderwijs in twee groepen te onderscheiden: diegenen die in het initiële onderwijs alleen algemeen vormende opleidingen hebben gevolgd en diegenen die daar ook een beroepskwalificerende opleiding hadden gedaan. Bij de AVO-groep kunnen we alleen onderzoeken in hoeverre zij door deelname aan de volwasseneneducatie hun onderwijsniveau hebben verhoogd; in hoeverre sprake is van niveaucorrectie. De onderwijspositie van deze deelnemers aan het eind van het initiële onderwijs kan immers niet gekarakteriseerd worden in termen van richting. Bij diegenen die wel een beroepskwalificerende opleiding hadden gevolgd in het initiële onderwijs, onderzoeken we zowel horizontale als verticale correctie.

Ongeveer 40% van de deelnemers had in het initiële onderwijs *geen beroepskwalificerende*

opleidingen gevolgd; zij hebben dit bijna allemaal in de volwasseneneducatie alsnog gedaan. Vrouwen zijn in deze groep oververtegenwoordigd. Een functie van de volwasseneneducatie voor deze groep is dat deze hen een tweede kans biedt om zich beroepsgericht te kwalificeren; de meesten van hen maken van deze gelegenheid daadwerkelijk gebruik. Verder blijkt deelname aan de volwasseneneducatie de groep die in het initiële onderwijs nog geen beroepskwalificerende opleiding had gevolgd, een significante stijging van het gemiddeld opleidingsniveau op te leveren. Was dit aan het eind van het initiële onderwijs gemiddeld iets onder de 3 (3=een afgeronde mavo-opleiding), na deelname aan de volwasseneneducatie is dat gestegen tot iets meer dan 4 (4=niveau afgerond mbo).

Het eindniveau dat deze groep zonder beroepskwalificatie in het initiële onderwijs behaalt in de volwasseneneducatie, hangt nauwelijks samen met de eindpositie in het initiële onderwijs. Hoe lager het oorspronkelijke niveau was en hoe groter dus in principe de stijgingsmogelijkheid, hoe groter de feitelijke stijging. In deze groep blijken kinderen van geschoolde en ongeschoolde arbeiders – die het laagste gemiddelde niveau hadden behaald in het initiële onderwijs – het meest te profiteren van hun deelname aan de volwasseneneducatie.

De meeste deelnemers uit de groep met een algemeen vormende vooropleiding volgen opleidingen op economisch-administratief en bestuurlijk terrein; daarnaast kiest men vaak technische of medisch/verzorgende opleidingen.

Diegenen die in het initiële onderwijs al *een beroepskwalificerende opleiding* hadden gevolgd, hebben gemiddeld een hoger initieel onderwijsniveau dan de hiervoor besproken groep. Zij realiseren gemiddeld wel enige stijging door deelname aan volwasseneneducatie, maar die stijging is niet significant. Hier is sprake van een zogenoemd plafondeffect; hoe hoger het initiële onderwijs, hoe minder stijging nog mogelijk is. Verder blijken diegenen die in het initiële onderwijs een technische of verzorgende opleiding hadden gevolgd, meer niveaustijging te realiseren dan deelnemers uit de andere opleidingsrichtingen (zie tabel 6).

Tabel 6

Percentages deelnemers aan de volwasseneneducatie, die één of meer opleidingen volgen in een andere richting dan in het initiële onderwijs, per richting initieel onderwijs, per sekse

Richting initieel onderwijs	mannen N=246 % horizontale correctie	vrouwen N=160 % horizontale correctie	totaal
Onderwijsgevende	64.3	27.8	38.0
Talen/humaniora	-	66.7	66.7
Agrarisch	44.4	100.0	50.0
Technisch	65.9	100.0	67.1
Transport	100.0	-	100.0
Medisch	46.7	62.1	56.8
Economisch/administratief/bestuurlijk	27.9	44.4	32.8
Sociaal/cultureel	62.5	54.5	57.9
Verzorgend	87.5	76.0	77.6
Orde	33.4	100.0	50.0
Kunst	75.0	100.0	83.3
Totaal	58.1	59.4	58.6

Wanneer we de richting van de opleiding(en) waaraan men deelneemt in de volwasseneneducatie vergelijken met richting en niveau van de opleiding die men in het initiële onderwijs had gevolgd, zien we het volgende. Ongeveer 60% van diegenen die al een beroepskwalificerende opleiding hadden afgerond in het initiële onderwijs, blijkt in de volwasseneneducatie opleidingen te volgen in een andere richting dan hun oorspronkelijke opleiding. Dit geldt zowel voor mannen als voor vrouwen. Er zijn verschillen tussen de verschillende richtingen in de mate waarin dit het geval is. Wanneer we ons beperken tot de 'grotere' richtingen, blijken onderwijsgevend en mensen met een opleiding in de economisch-administratieve en bestuurlijke sector relatief vaak ook in het volwassenenonderwijs opleidingen in diezelfde richtingen te volgen. Afgestudeerden in de techniek en de verzorgende richtingen volgen daarentegen in de volwasseneneducatie relatief vaker scholing in een andere sector dan die waarin ze zich in het initiële onderwijs hadden gekwalificeerd. De grote deelname aan opleidingen in andere richtingen

zien we in de techniek en verzorging, zowel bij de mannen als bij de vrouwen (zie tabel 6).

Er is ook sprake van een samenhang tussen *niveau* van het initiële onderwijs en de mate waarin men in de volwasseneneducatie zich al dan niet doorschoolt in dezelfde richting. Naarmate men hoger geschoold was in het initiële onderwijs, schoolt men zich vaker in de volwasseneneducatie in dezelfde richting verder. Lager geschoolden volgen daar juist vaker opleidingen in andere richtingen. Hoger geschoolde vrouwen vormen een uitzondering op deze trend; deze groep volgt in de volwasseneneducatie relatief vaak opleidingen in andere richtingen dan in het initiële onderwijs (zie tabel 7).

6 Conclusies en discussie

Deelname* aan volwasseneneducatie blijkt ongelijk verdeeld; mannen nemen vaker deel, en volgen gemiddeld meer cursussen dan vrouwen. Net als in ander onderzoek komt ook hier

Tabel 7

Percentages deelnemers aan de volwasseneneducatie, die één of meer opleidingen volgen in een andere richting dan in het initiële onderwijs, per niveau behaald in het initiële onderwijs, per sekse

Niveau initieel onderwijs	mannen N=246 % horizontale correctie	vrouwen N=160 % horizontale correctie	totaal
3 eerste fase vo	63.8	66.7	64.7
4 tweede fase vo	62.5	61.0	61.8
5 hbo	52.9	47.4	50.6
6 wo	31.8	71.4	41.4

naar voren dat deelname aan de volwasseneneducatie samenhangt met het *niveau* van de onderwijspositie behaald aan het eind van het initiële onderwijs. De aard van deze samenhang blijkt hier echter afhankelijk van de aard van de opleiding (AVO/BO) in het initiële onderwijs. Voor diegenen, die in het initiële onderwijs alleen algemeen vormend onderwijs hadden gevolgd, vinden we dat het percentage deelnemers groter is naarmate men een hoger niveau in het initiële onderwijs heeft behaald. Bij diegenen die het initiële onderwijs hadden afgesloten met een beroepskwalificerende opleiding, is sprake van een kromlijng verband; laag en hoog opgeleiden nemen verhoudingsgewijs wat minder deel, opgeleiden op secundair niveau wat meer. Deze ongelijkheid in deelname aan volwasseneneducatie is de belangrijkste verklaring waarom volwasseneneducatie niet de correctiefunctie vervult die beleidsvoerders verwachten.

Het percentage deelnemers aan de volwasseneneducatie is voor diegenen die het initiële onderwijs afsloten met een algemeen vormende opleiding, wat hoger dan bij diegenen die al een beroepskwalificerende opleiding hadden voltooid. Deelname hangt dus enigszins samen met de *aard* van de opleiding die men in het initiële onderwijs had gevolgd. Verder blijkt de deelname gerelateerd aan de *richting* van de (beroepskwalificerende) opleiding in het initiële onderwijs.

Van de groep deelnemers aan de volwasseneneducatie die in het initiële onderwijs alleen *algemeen vormend* onderwijs had gehad, heeft bijna iedereen in de volwasseneneducatie alsnog een beroepskwalificerende opleiding gevolgd. Verreweg de meesten van hen kiezen opleidingen van economisch-administratief of bestuurlijke *richting*; daarnaast worden technische, en medische of verzorgende opleidingen gevolgd. De verdeling over de richtingen van mannen en vrouwen in de volwasseneneducatie is tamelijk seksestereotiep; alleen kiezen vrouwen wat meer technische opleidingen dan de vrouwen die al in het initiële onderwijs een beroepskwalificerende opleiding volgen. Dit is een interessante bevinding in relatie tot het overheidsstreven vrouwen te stimuleren meer exact en arbeidsmarktgericht te kiezen. Deelname aan volwasseneneducatie heeft voor deze

groep die in het initiële onderwijs alleen algemeen vormende opleidingen had gevolgd, ook geleid tot een aanzienlijke stijging van het *onderwijsniveau*. De gerealiseerde stijging is iets groter voor de mannen uit deze groep dan voor de vrouwen. Verder blijken kinderen van geschoolde en ongeschoolde arbeiders hier het meest te profiteren van hun deelname aan de volwasseneneducatie; behalve dat zij een beroepskwalificatie verwerven die zij in het initiële onderwijs niet hadden behaald, realiseren zij ook een aanzienlijke stijging van hun onderwijsniveau. We kunnen constateren dat de volwasseneneducatie voor de groep die het initiële onderwijs met alleen algemeen vormende kwalificaties heeft verlaten, een belangrijke functie vervult; het merendeel slaagt er alsnog in beroepskwalificaties te verwerven, er wordt een stijging van het onderwijsniveau gerealiseerd, en deelnemers die afkomstig zijn uit de lagere milieus – en die in termen van behaald onderwijsniveau minder hadden geprofiteerd van het initiële onderwijs – realiseren de meeste niveaustijging. De volwasseneneducatie heeft hier dus een corrigerend effect ten aanzien van onderwijsongelijkheid voor zover die voortvloeit uit het ouderlijk milieu. Dit geldt niet voor de sekseongelijkheid; de vrouwen uit deze groep realiseren – ondanks hun lagere uitgangsniveau – minder niveaustijging dan de mannen.

Diegenen die in het initiële onderwijs al *beroepskwalificerende* opleidingen hebben gevolgd, hebben daar gemiddeld een hogere onderwijspositie behaald dan diegenen die alleen algemeen vormende opleidingen hadden gevolgd. De mogelijkheden tot verhoging van hun onderwijsniveau zijn daardoor in principe beperkter. Er zijn nauwelijks verschillen naar sekse en ouderlijk milieu in de mate van stijging die de deelnemers realiseren. We kunnen dus concluderen dat de volwasseneneducatie bij deze groep met een beroepskwalificerende opleiding in het initiële onderwijs geen corrigerende functie vervult ten aanzien van ongelijke opbrengsten van het initiële onderwijs.

Er zijn verschillen tussen de verschillende opleidingsrichtingen in de mate waarin deelnemers doorgaan met scholing in diezelfde sector. Diegenen, die in het initiële onderwijs een opleiding hebben gevolgd als onderwijsgevende of in de economisch-administratieve en

bestuurlijke sector, volgen in het volwassenen-
onderwijs veelal opleidingen in hun oorspron-
kelijke richting. Afgestudeerden in de tech-
niek, verzorging en sociaal-culturele richtingen
volgen daarentegen in de volwasseneneducatie
relatief veel scholing in andere sectoren. Vrou-
wen volgen vaker dan mannen opleidingen in
verschillende richtingen.

Wat betreft de aard en richting van de kwalifi-
caties die door deelname aan de volwassenene-
ducatie worden verworven, kunnen we conclu-
deren dat deelname niet alleen leidt tot het
verwerven van aanvullende beroepskwalifica-
ties, maar ook tot verbreding van kwalificaties.
Groepen die niet ten volle profiteren van de
mogelijkheden die het initiële onderwijs biedt,
krijgen een reële tweede kans in het volwasse-
nenonderwijs, om hun onderwijsniveau te ver-
hogen maar vooral ook om hun kwalificaties te
verbreden of te verdiepen.

Noten

1. Schoolloopbanen verlopen ook etnisch-speci-
fiek. In dit kader gaan we daar niet nader op in,
omdat in het bestand dat we hebben gebruikt
voor de secundaire analyses nauwelijks variatie is
op de variabele etniciteit.
2. Tot de volwasseneneducatie zijn gerekend alle
opleidingen die respondenten hebben gevolgd
vanaf zes maanden nadat zij volgens eigen zeg-
gen het initiële onderwijs hebben afgesloten
(bron: bestand '70-'92). Omdat in dit onderzoek
het accent ligt op de arbeidsmarktkwalificeren-
de waarde van onderwijs, beperken we de ana-
lyses tot opleidingen en cursussen die worden
afgesloten met een diploma of certificaat.
3. Gebaseerd op jeugdige intelligentie-scores uit
het oorspronkelijke bestand.
4. Dat betekent dat in een logistische vergelijking
analoog aan die in de tweede kolom van tabel 3,
waarin in variabele eindniveau initieel gecatego-
riseerd is, de odds-ratio's van die categorieën
van laag naar hoog zijn 1.82; 4.36; 7.68; 2.56 en
1.00.

Literatuur

- Bolhuis, S., Houtkoop, W., & Kamp, M. van der
(1988). *Meer dan een been om op te staan; pro-
bleemverkenning rond opleiding en vorming
van volwassenen in de komende tien jaar*. Den
Haag: Raad voor de Volwasseneneducatie.
- Boshier, R., & Collins, J. (1983). The education parti-
cipation scale factor structure and socio-demo-
graphic correlates for 12000 learners. *Internat-
ional Journal of Lifelong Education*, 2 (2),
163-178.
- Bronneman-Helmers, R. (1988). *Samenhang rond
volwasseneneducatie*. Rijswijk: SCP.
- Bros, L. (1994). *Reconstructie van het Enschede-
cohort, een speurtocht naar de oud-leerlingen*.
Interim-rapport. Amsterdam: UvA/POW.
- Bros, L., & Dronkers, J. (1994). Jencks in Twente: over
de sleutelrol van het onderwijs en de arbeids-
marktpositie van vrouwen. *Amsterdams Sociolo-
gisch Tijdschrift*, 21, 3, 67-88.
- Calcar, C. van (1964). *Intern rapport over begaafd-
heidsverlies en onderwijsrendement*. Enschede:
Pedagogisch Centrum.
- Calcar, C. van (1967). *Leren lezen. Enschedese
onderzoekingen*. Groningen: RUG.
- CBS (1993). *Standaard Onderwijs Indeling SOI-1978;
codelijst van opleidingen*. Voorburg/Heerlen:
Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dam, G. ten, Eck, E. van, & Volman, M. (1992).
*Onderwijs en sekse. Een verkenning van
researchprogramma's*. 's-Gravenhage: DCE/STEO.
- Diederik, J. (1991). *Loopbaan tussen 25 en 35 jaar*.
Van jaar tot jaar, vierde fase: over de effecten
van geslacht, milieu van herkomst, schoolpresta-
tie, belangstelling en gevolgd onderwijs op
beroepsloopbaan en levensloop. Nijmegen: ITS.
- Doets, C. (1988). Leeroriëntaties van volwassen
Nederlanders. In W. Houtkoop & M. van der
Kamp (red.), *Oriëntaties in de volwassenenedu-
catie* (pp. 63-74). Lisse: Swets en Zeitlinger.
- Dougherty, C. (1992). Evaluation of the economic
and labor market effects of continuing educa-
tion and training: practice and policy issues.
International Journal of Educational Research,
17, 549-564.
- Dronkers, J., & Bros, L. (1995). Het effect van onder-
wijsniveau en studierichting op beroepsloop-
baan. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 11,
4, 358-373.
- Eck, E. van, & Houtkoop, W. (1988). Loopbanen in en
na het dag/avondonderwijs voor volwassenen. In

Auteurs

E. van Eck en **J. Dronkers** zijn werkzaam bij het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam.

Adres: Postbus 94208, 1090 GE, Amsterdam.

Abstract

Half a lifetime of learning; determinants of the educational position of adults, aged 35

E. van Eck and **J. Dronkers**. *Pedagogische Studiën*, 2000, 77, 139-151.

We investigated the educational position of well over 1100 adults, aged 35, to find out whether participation in adult education increased or reduced the unequal outcomes of initial education, related to socio-economic background and gender. We focused on educational level as well as on type of education (vocational versus general education) and domain of vocational education.

Participation in adult education does not correct the inequality of initial educational attainment, mainly because of the unequal participation of different social groups in adult education.

The effects for the selected group of participants are however positive. The greater part of the adults who had no vocational qualifications when they finished initial education, still acquire these qualifications in adult education and increase their educational level considerably. Those who had finished vocational education in their youth acquire complementary and higher qualifications in their vocational domain as well as broaden their qualifications participating in adult courses in other domains.

W. Houtkoop & M. van der Kamp (red.), *Oriëntaties in de volwasseneneducatie* (pp. 63-74). Lisse: Swets en Zeitlinger.

Felix, C. (1986). *Volwasseneneducatie: Tweede-kans onderwijs*. Amsterdam: UvA.

Heek, F. van (1968). *Het verborgen talent; milieu, schoolkeuze en schoolgeschiktheid*. Meppel: Boom.

Houtkoop, W.A., & Kamp, M. van der (1992). Factors influencing participation in continuing education. *International Journal of Educational Research*, 17, 537-548.

Houtkoop, W. A., & Oosterbeek, H. (1997). Supply and demand in adult education and training. In P. Belanger & A. Tuijnman (Eds.), *New patterns of adult learning, a six country comparative study*. Amsterdam: Elsevier Science/Pergamon.

Jarvis, P. (1985). *The sociology of adult and continuing education*. Londen: Croom Helm.

Moerkamp, T. (1996). *Transitievaardigheden en transfer in de beroepsloopbaan*. Den Haag: OSA.

Peetsma, T.T.D., & Volman, M.L.L. (red.) (1997). *Bevorderende en belemmerende factoren voor een leven lang leren: Exploratief onderzoek op microniveau*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.

Thurstone, T. G., & Thurstone, L. L. (1954). *Examiner manual for the SRA Primary Mental Abilities for ages 5 to 7*. Chicago: Science Research Associates.

Tuijnman, A. (1992). Continuing education, training, and life chances: a linear structural relations analysis. *International Journal of Educational Research*, 17, 593-608.

Vries, G. de (1981). *Achtergronden van de niet-deelname aan volwasseneneducatie; een onderzoek rond de Open School*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

IJzerman, Th. J. (1959). *Beroepsaanzien en arbeidsvoldoening met betrekking tot de arbeidsvoorziening in de Twents-Achterhoekse textielindustrie*. Leiden.

Manuscript aanvaard: 31 januari 2000